

F ü s u n A k a t l ı
Öykülerde Dünyalar

Kokular ve Öyküler

Ö d ağacı, kök boya, naftalin, kavru lan soğan, cacık, anason, iyot, parfüm, toz, meşin, mürekkep, sabun, lavanta çiçeği, lizol, makine yağı, tezek, barut, kan... Hepsinin bir kokusu vardır. Kokuların da yinelenen yinelenen pekişmiş, bellekte yer etmiş izlenimleri olur. Denemiş bir burun bunları duyunca tanır. Görüntüler, imgeler nasıl çağrışımları mayalandırırsa, koku izlenimleri de öyle çözer onların saklı düğümlerini.

...Otuz yıla yaklaşan bir süre geçmiş kokuların öykülerle bağı üzerine kurduğum bu denemenin ilk yazılışından bu yana. Zamanında *Soyut Dergisi*'nde yayımlandığında biliyordum onun "Zamansız Yazılar"dan olacağını. Edebiyat gündemeydi o yıllarda. "Kokular ve Öyküler" başlıklı bu deneme, kokularıyla olduğu kadar, öykünün kuramsal artalanına getirdiği küçük, "kıvrıntı yorum" denebilecek katkısıyla da epeyce konuşulmuştu. *Imge Öyküler*, öykü üzerine yoğunlaşan bir "mecra" yarattığından, ilk sayısından beri uygun bir zaman kolluyorum bu denemeyi yeniden yayımlamak için. Edebiyat artık hiç mi hiç gündemde değilse de, bizim gibi kendi gündemini kendileri yaratanlar arasında yeniden dolaşıma girer mi, konuşulur, düşünülür mü? Bir umut...bir tasarı... bir şaka...

Sözü 'aromatografik' öykülere getireceğim. Kimi örneklerden yola çıkarak, öykülerimizin "edebiyatçı"lığından ya da öykülerdeki "edebiyat çalığı"ndan söz etmenin bir pundunu araştırıyordum. Böyle bir soruna kafayla ve gönülle yaklaşılar, başka bir deyişle, sonuca bilgiyle ve sezgiyle ulaşılır, ulaşılırsa! Oysa bir de baktım ki ben yolu şaşırılmış, çizmeyi aşmışım. Sözün her anlamıyla, burnumu sokuyorum öyküye. Edebiyat koklanır mı? Eh, öykücü yürek avına çıkarsa, eleştirmen de sürekle avına çıkar deyip kokladığım şu kokuların edebiyat açısından ne demeye gelebileceğini dilimden geldiğince anlatayım.

Birinciye gelen öykücülerimizin kalburüstü öykülerini yeniden okurken ayrımına vardım şu az önce sıraladığım kokuları, ilk okuyuştan bu yana burnumda sakladığının. Duyum izlenimlerinin çağrışımları herkeste başka olabilir. O zaman da, belli bir kokuyla kokan öyküler, okuyanı öykücünün götürmek istediği yoldan ayırıp başboş çağrışımların labirentlerine sürükleyebilir. Bu, gerçek bir tehlikedir bence. Edebiyat, edebiyattan başka herhangi bir şeyin de yaratabileceği her türlü etkiyi denetim altına almak zorundadır. Yazar okuru bağlamalıdır.

İpi kısa ya da uzun tutmak öykücünün bileceği iştir ama hepten çözmek, öykünün varlık nedenini ortadan kaldırır.

Öyküde allegori mutlakiyet, simge meşrutiyet, imge demokrasidir. Bunların hepsine de edebiyatça bir etkinlik içinde yer vardır. Ama çağrışım, anarşidir. Görüntüyü ya da kokuyu, çağrışımını denetleme olanağını güvence altına almaksızın öyküye sokmak; etkilemeyi, beğenilmeyi, tutunmayı belki kolaylaştırır ama öyküyü de kolaylaştırır. Çağrışımı bile isteye kullanılmak ve öykünün dokusuyla güdümlenmek zordur ama bu zorluğun üstesinden gelmiş bir öykü, okuyana edebiyattan başka hiçbir şeyin sağlayamayacağı özgül bir dünya sağlar.

Benim öykülerde kokladığım kokulara dönelim. Bunların kimileri, giderek öykülerden çıkıp öykücülere siniyorlar. Üslûbun gevşek anlamıyla, bir üslûp bile oluşturuyorlar demek ki.

Belli bir kokusu olmayan öykücülerin başarısı başka açılardan değerlendirilmeli; ama koku varsa, değerlendirmeye bir boyut daha katılıyor: Yazarın, okurun çağrışımını denetlemekteki ve yönlendirmekteki başarısı.

Kimi öyküdeki koku, belki pek hoş, ama yazarın yaratmadığı yaşantılara götürürken, kokuyu örgüsünün ilmeklerine özellikle sindiren kimi öyküde de okurun çağrışımını öykücüyeye bir ek malzeme oluyor. Öyküyü, öykücünün yazmadığı öyküler için bir vesile olmaktan kurtarıp kokuyu dokuya katarak iletişimi pekiştiren bir malzeme durumundadır böyle bir kokulandırma.

Bu yarı fantezi yazı elbet bir eleştiri yazısı değil. Kokular üzerine eleştiri kurmak olacak iş mi? Ama madem ki bir kez öğrendiniz öyküyü gözümle olduğu kadar burnumla da okuduğumu, belki siz de denemek istersiniz diyerek lafa bir-iki örnekle yekûn çekeyim.

Hiç koku kullanmayan öykücüler Adalet Ağaoğlu'dur, Hulki Aktunç'tur, Sevgi Soysal'dır. Beni öykülerini koklamak gibi zor durumlara sokmazlar.

Kokunun kimyasını bulan öykücü Nezihe Meriç'tir. Ovuşmuş tahtalardan arap sabunu, çocuklardan mis gibi hacışakir, evlerden patlıcan-biber kızartması, sofralardan taze doğranmış domates-salatalık, dereotu-nane kokusu gelir. Kadın eli değmiş öykülerdir. Yalnızlık çektirmezler.

Oğuz Atay'ın kokuları, kitap yığınlarının biriktirdiği toz, meşin, mürekkep, sepya kokularıdır. Hiç yağmur yağdırmaz. Kokularını yıllandırır. Kendi ister bunu. Ondurmaz ama olurur. Elhak has yazardır.

Selim İleri naftalin ve lavanta çiçeği kokar. Yüce gönüllüdür. Öyküsünü okurun kendi anılarında bulacağı tahassürlere, tahassüslere feda edebilir. Bir hatıra zevki vardır kederinde.

Bekir Yıldız denetlemez öykülerinin kokularını. İkinci sigarası, tezek, barut, kan, sanayileşmek isteyince de makine yağı kokutur. Kapalı yerde fazla dayanılmaz ona.

Leylâ Erbil de işin aromasını kaçırr. Ter... ter... ter. O teklif etmese de hemen ardından deodoran, lavanta, parfüm kokusu duyarsınız. Öykünün diyalektiğini yakalamıştır o... ve erotizm her zaman pusudadır.

Ciddiye almayın dediklerimi. Bir tazı yazıya sivanırsa bunları yazar işte. Ama kargalar eleştiri yazmadıkça tehlike uzaktadır.